

FATABUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1964

Redaktion:

GÖSTA BERG · SAM OWEN JANSSON

MARSHALL LAGERQUIST

Redaktör: Marshall Lagerquist

Omslagets färgbild visar det halländska julbordet, som traditionellt står dukat under helgen i Oktorpsgårdens ryggåstuga på Skansen. Se Kerstin Sjöqvists uppsats Kulturbistorisk jul på Skansen i denna årsbok.

Das Umschlagbild zeigt eine rekonstruierte alte Weihnachtstafel aus der Provinz Halland in Südwestschweden. Zu jedem Weihnachtsfest wird diese Tafel in dem Rauchstubenhaus des halländischen Oktorpshofes, welcher im Jahre 1896 im Freilichtmuseum Skansen wiedererrichtet wurde, gedeckt. Siehe den Aufsatz Kulturgeschichtliches Weihnachtsfest auf Skansen von Kerstin Sjöqvist in diesem Jahrbuch.

Tryckt hos Boktryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1964
Klichéerna från Grohmann & Eichelberg AB, Stockholm

LUCIA

Luciafirandet var från början i stort sett en västsvensk företeelse. Flera forskare har sysslat med det äldre luciafirandet och en hel del finns skrivet därom.

Det offentliga luciafirandet som vi känner från dagspressen är av sent datum och följer en mall som utformats av tidningspressen.

Det gamla västsvenska "lussandet" har föga med våra dagars ljusdrottningar och skönhetstävlingar att göra. Det tillgick vanligen på det sättet att någon yngre familjemedlem, lika ofta en manlig som en kvinnlig, i ottan steg upp och förplägade husfolket med en sup och som tilltugg några smakbitar av julmaten. Den eller de "lussande" kunde då vara utklädda i exempelvis avigvända fårskinnspälsar och sotade i ansiktet. Utstyrda på det viset kunde några ungdomar gå omkring i byns gårdar. Men det var knappast fråga om något organiserat firande eller firande utom hemmets ram. Lucia av i dag försiggår som bekant i mycket stor utsträckning utom hemmet, på offentliga lokaler och i andra och större sammanhang än dem som familjekretsen utgör. Detta luciafirande sker alltså under andra former än det gamla västsvenska. Det förvånande är luciafirandets snabba spridning under de senaste 25 åren. Med våra meddelares hjälp har vi sökt få konkret belysning av hur det har gått till i ett antal fall och hur luciafirandet vunnit terräng.

Föreningsrörelsen är en av de betydelsefullaste kulturföreteelserna framvuxna under de gångna hundra åren och en märklig hävstång i vårt kulturliv. Även luciafirandet har förts fram via dessa kanaler, tycks det. En meddelare från Sundsjö i Jämtland skriver: "Jag är född 1902 och minns ingenting om luciafirandet varken i hemmen eller i skolan (fram till 1915). Senare, kanske i början av 30-talet, blev det vanligt att härvarande godtemplarloge firade Lucia mest varje år. Sedan blev det vanligt i skolan, kanske beroende på att det kom lärare som varit med om detta bruk tidigare." Från Väckelsång i Småland skriver en annan meddelare: "I äldre tid har Lucia ej alls firats, ty de gamla har aldrig talat om något festligt vid Lucia. Det var först på 1930-talet som

luciafester började så sparsamt. Det var I. O. G. T.-föreningen som började. Nu har nästan varje förening en julfest med Lucia-brud och tärnor." Det framgår av många svar, bl. a. de ovan citerade, att I. O. G. T.-föreningarna ofta varit de första på en plats att fira Lucia. I. O. G. T.-sammanslutningarna har likaledes haft stor betydelse när det gäller introducerandet av andra nyheter, t. ex. lanserade de tidigt grammfonen och använde den som propagandainstrument. Andra föreningar, såsom S.L.U. och J.U.F., har också nämnts liksom ortstidningarna. Sedan Stockholms Dagblad 1928 anordnade den första luciatävlingen i Stockholm med val av en Lucia och luciatåg genom staden har dess exempel följts av landsortstidningarna som nu ofta ligger bakom de lokala arrangemangen. Skola och söndagsskola, juniorföreningar och andra ideella sammanslutningar har givetvis också haft sin stora betydelse för sedens spridande.

På så gott som varje arbetsplats och inom de flesta institutioner firas Lucia. Många företag väljer luciadagen för sina personalfester. Likaså har de flesta föreningar sin luciafest, antingen en intern sådan eller för allmänheten i syfte att få in pengar för föreningens verksamhet. Lucia firas för övrigt inte blott den 13 december; inslag av luciafirande förekommer ofta i de avslutningsfester, julfester och andra fester som anordnas mellan Lucia och jul. Lions Club, Röda korset, husmodersföreningar m. fl. anordnar fester för pensionärer. Skolornas barnbespisningar serverar choklad och lussekatter, och en del stockholmskaféer bjuder sina stamgäster gratis förtäring luciadagen. Man är kanske med om "lussande" både två och tre gånger på luciadagen, på morgonen i hemmet, senare på arbetsplatsen eller i skolan och kanske också i ett tredje sammanhang.

Det privata firandet i hemmen är av mer varierande slag. Man finner i det också mer av gammal tradition, särskilt i Västsverige. "Någon lucia hördes inte tal om på den tiden, men utklädd ungdom var ju jämt ute, mest för att få fägnad i stugorna. Nu på senare tid är det barn som klär ut sig besynnerligt och går i stugorna och får en slant, dessa bär på en kaffekittel och en käpp." På ungefär samma sätt som i den senast citerade uppteckningen har det gått till vid luciafirandet fleststädes enligt vad många av

Västerås första lucia, Anna Palm, från 1914, omgiven av tärnor och "bagare". Festen hölls i stadens metodistförsamlings kyrksal. Enligt uppgift skall de som förde seden till Västerås ha varit en ingenjör och dennes fru, vilka tidigare deltagit i luciafirande i Göteborg och tagit med sig seden därifrån. "Bagaren" till vänster på bilden är en av männen bakom festen, även han f. d. göteborgare. De karakteristiska lussekatterna beställdes från Göteborg, ty ingen bagare i Västerås åtog sig att baka sådana bullar förrän efter ett par år.

våra meddelare berättat. De har uppvaktats av barn som klätt ut sig på olika sätt och gått omkring och sjungit mot en slant. "I slutet på 1890-talet såg jag den första lucian som hade en myrtenkrans i håret och ett par ljus i kransen" heter det i en uppteckning från Upphärad i Västergötland. "Det var en tärna med och två pojkar, dessa kallas bagare, de stod för kaffekittel och 'dövelskatterna'. Bagarna tog betalt för kaffet för det var godtemplarnas Lucia." Flera upptecknare omnämner för övrigt bagare som inslag i luciatågen. Det tycks framför allt vara på västsvenskt håll det förekommit. Lucia med ljus i håret, som nu är så spridd, är av

sent datum; flera av uppteckningarna visar att hon inte är känd inom det område där luciafirande tidigast förekom.

Annika Österman

Summary

Lucia

The museum sent out a questionnaire to its field correspondents to try to find out in what ways the modern celebration of Lucia Day on December 13th has become adopted into business and school life since the initiative taken by the press in 1928, when the "Stockholms Dagblad" organized the first competition to find a "Lucia" and the first procession through Stockholm. Older traditions connected with the celebration of Lucia Day, which was formerly celebrated only in west Sweden, have hardly anything in common with the public entertainments, which are the distinctive feature of the Lucia Day to-day.

DOPET

Svaren på frågelistan om dopet spänner över en mycket lång tidsperiod, från 1890-talet och fram till våra dagar. Man har skildrat barns och barnbarns dop, ibland också det egna såsom man hört det beskrivas. Inte så litet av äldre dopseder lever kvar, och nya former har vuxit fram och sammanflätats. I de äldre dopskildringarna sker dopet blott få dagar efter födelsen. Modern var då ej återställd och kunde inte närvara, såvida inte dopet skedde i hemmet. I ett svar från Fjällbacka i Bohuslän heter det: "Mamma var ej med i kyrkan. Det ansågs ej passande att en mor gick ut före kyrktagningen." Detta dop skedde 1905, ungefär tio dagar efter barnets födelse. Kyrktagningen har berörts i flera svar. I ett antal uppteckningar kan man finna, att kyrktagning och dop förrättats samtidigt. Modern fick nämligen ej visa sig i kyrkan, förrän hon kyrktagits. Men även sedan man slutat att allmänt tillämpa kyrktagningen, hände det att modern ej var närvarande i kyrkan, då barnet döptes.

Många meddelare berättar om nöddop, som man företog, om barnet verkade svagt och ej såg ut att kunna överleva. Särskilt vanligt var det i Norrland med dess väglösa trakter eller där